

De beroemdste Duitse steen

Columns - 28 oktober 2021 - Auteur: Merlijn Schoonenboom

Ik zie hem eerst niet, de meest gereproduceerde steen van de Duitse cultuur. Een boomt hangt ervoor, het bijbehorende bordje is nauwelijks zichtbaar. En toch moet het hier zijn, de steen die de schilder Caspar David Friedrich heeft gebruikt om zijn 'Wanderer über dem Nebelmeer' (rond 1818) op te laten staan.

Ik vind hem bij het dorpje Reinhardtsdorf-Schöna in Saksisch Zwitserland, een half uur van Dresden, tegen de Tsjechische grens aan: een sprookjeslandschap uit zandsteen. De rots die ik nu beklim heet 'Kaiserkrone', en op de weg hier omhoog zou de schilder volgens kunsthistorici zijn schetsen hebben gemaakt voor dit schilderij, dat inmiddels op talloze ansichtkaarten, boekomslagen en webbanners staat afgebeeld.

Behalve wij is er verder helemaal niemand. Een beetje verwonderlijk is deze rust hier wel, aangezien deze onopvallende steen in zekere zin toch een plek van nationale symbolische betekenis is. De Duitse schilder Albrecht Dürer mag historisch gezien net nog iets belangrijker zijn, maar Caspar David Friedrich lijkt me op dit moment de Duitse schilder met de grootste invloed op de hedendaagse cultuur.

We maken vandaag niet voor niets foto's van onszelf volgens de motieven die Friedrich ons heeft geleverd: vanaf de rug af gezien, peinzend in de verte turend. Een mistig rotslandschap is dankzij Friedrichs *Wanderer* een oord van mystieke diepte, een regenachtig strand kan dankzij 'Mönch am Meer' (1808/1810) een plek van spannende schoonheid worden. En op het eiland Rügen zouden de witte krijtrotsen nooit zo'n toeristenattractie zijn geweest zonder het schilderij dat Friedrich ervan gemaakt heeft.

Merlijn Schoonenboom verbindt in zijn maandelijkse column persoonlijke ervaringen met bredere maatschappelijke ontwikkelingen in Duitsland

Ik vraag me af hoe een dergelijke steen in Frankrijk, Engeland of zelfs Nederland zou zijn gepresenteerd. Zou er een bewaker naast hebben gestaan, een glazen koepel omheen gebouwd, een bord met gouden letters ervoor gezet, met leuzen over het grootse nationale cultuurgood?

En daar ligt bij Friedrich toch weer dat typische Duitse probleem. Hij mag dan wel de bekendste natuurbeelden hebben geschilderd, maar zijn contemplatieve landschappen zijn óók nauw verweven geweest met de heftige Duitse politieke geschiedenis. Friedrichs kunst kan niet los worden gezien van de lange zoektocht naar een Duitse nationale identiteit.

Dat begon al bij hun ontstaan, zoals nu ook in een actuele Arte-documentaire wordt aangestipt. Friedrich voelde zich aangetrokken tot de patriottische vrijheidsbeweging, die zich tegen de Napoleontische overheersing tussen 1806 en 1813 keerde. Mede om die reden groeide binnen de Romantische kunst het bos, de mystiek, en de 'verinnerlijking' uit tot de tegenhanger van dat wat als Frans werd gezien: geciviliseerd, gemaniëreed, oppervlakkig, zonder de diepte van de Duitse *Kultur*.

Na zijn dood werd Friedrich enige decennia vergeten, maar na 1900 werd hij als schilder van de Duitse zielherontdekt; het Tweede Keizerrijk (1871-1918) was op zoek naar geschikte culturele symboliek en vond die onder andere bij Friedrich. Dertig jaar later werd de schilder vanwege zijn mystieke en vermeend 'typisch Duitse' motieven door de nazi's op een voetstuk gesteld.

Dit laatste aspect van de receptie wordt in de Arte-documentaire achterwege gelaten. Dat is begrijpelijk, maar ook onvolledig, omdat de associatie met de foute bewonderaars de receptie van Friedrich na 1945 lang heeft bepaald. De Engelse *street-art*-kunstenaar Banksy heeft de interesse van de nazi's voor Friedrich-achtige landschappen nog in 2013 [treffend verbeeld](#).

Die associatie is in de 21ste eeuw alleen niet meer overheersend. Friedrich blijkt nu het juiste publiek te hebben gevonden om onverdacht beroemd te kunnen worden: zijn werk komt tegemoet aan een verlangen naar contemplatie in een overvolle, overgeïndustrialiseerde wereld. Zijn landschappen zijn zo gemaakt dat ook 200 jaar later nog iedereen zijn eigen associatie erbij kan hebben, zoals de Arte-documentaire laat zien. Ze zijn opgebouwd uit bestaande natuurelementen,

zoals de steen in het bos, maar hij heeft ze tot een compositie van de verbeelding samengesteld. De aanwezige personen staan met de rug naar ons toe afgebeeld, wat een vereenzelviging met hen makkelijker maakt.

Het succes heeft gevolgen. Langs de wandelweg in Saksisch Zwitserland zijn de afgelopen jaren opvallend veel afbeeldingen van Friedrichs schilderijen aangebracht. Nationale trots blijft in het hedendaagse Duitsland verdacht, maar voor de toeristische industrie gelden andere wetten. Misschien is het dus ook wel weer fijn dat de steen er zo verlaten bij ligt - wie weet voor hoe lang nog.

Dit is een artikel gedownload via [duitslandinstituut.nl](https://www.duitslandinstituut.nl).

Artikel: <https://www.duitslandinstituut.nl/artikel/46773/de-beroemdste-duitse-steen>